

ЗАГАЛЬНА ЛІНГВІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ФАХОВОЇ МОВИ ПЕДІАТРІЇ У ПОРІВНЯЛЬНОМУ АСПЕКТІ ЩОДО ЇХ УТВОРЕННЯ

Богдана КАЧАН, Оксана ОСТАПЧУК,
ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет», Чернівці (Україна)
danusja.kachan@gmail.com; ksijxabilenijka@mail.ru

COMMON LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF TERMINOLOGICAL LEXICA OF PROFESSIONAL LANGUAGE OF PEDIATRICS IN COMPARATIVE ASPECTS AS TO THEIR FORMATION

Bogdana KACHAN, Oksana OSTAPCHUK,
Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine)
Researcher ID S-7419-2016; ORCID ID 0000-0003-4821-8562
Researcher ID S-7399-2016; ORCID ID 0000-0003-0543-2884

Качан Б., Остапчук О. *Общая лингвистическая характеристика терминологической лексики профессионального языка педиатрии в сравнительном аспекте относительно их образования.* В статье рассмотрено общую лингвистическую характеристику терминологической лексики профессионального языка педиатрии в сравнительном аспекте относительно их образования и установлено специфику происхождения терминов-номинантов детских болезней, где этимологическую базу терминообразования составляют интернациональные и автохтонные элементы терминов, которые полностью или частично заимствованные и имеют в языке национальные соответствия.

Ключевые слова: терминология, педиатрия, этимологическое происхождение, автохтонность, заимствованные слова.

Вступ. Термінологічна лексика як невід'ємна частина словникового складу будь-якої мови є результатом складного історичного процесу, який визначається законами розвитку мови і техніки, наукової теорії та культури кожної країни.

Останні десятиліття дослідження процесів терміноутворення стає все більш актуальним як в українському, так і зарубіжному мовознавстві. Науково-технічний прогрес з його відкриттями та винаходами визначає потребу творення номінативних одиниць для позначення нових процесів та явищ у різних галузях. Вивчення лексико-семантичних і структурно-морфологічних особливостей термінів уможливило оцінити рівень розвитку відповідної терміносистеми і визначити пріоритетні напрямки її стандартизації. Поповнення термінологічного складу фахових мов відбувається на основі загальних принципів словотвору, характерних для тієї чи іншої національної мови. Продуктивним способом творення лексичних

інновацій в багатьох індоєвропейських мовах є основною словоскладання, адже компактні за формою складні слова здатні одночасно називати різні ознаки об'єктів дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зі стрімким розвитком медицини посилюється інтерес до текстів цієї субмови. Питання творення складних номінацій вивчали багато українських та зарубіжних германістів. Серед досліджень, присвячених питанням медичної термінології, значне місце відводиться працям, автори яких розглядають визначення способів її творення (А.В. Боцман¹, О.Б. Петрова²), становлення специфіки функціонування іншомовних медичних термінів (В. Лабов³), проблеми їх етимології. Зокрема, роботи багатьох вчених, таких як Л.Ю. Зубова⁴, Т.Р. Кияк⁵, Д.В. Самойлова⁶, К. Галінскі⁷, орієнтовані на дослідження різних аспектів терміноутворення окремих терміносистем.

Медична фахова мова являє собою розгалужену

¹ Botsman A. V. Strukturno-semantichni ta prahmatychni osoblyvosti farmatsevytchnykh tekstiv (na materialakh anhlomovnykh instruktsiy do vzhivannya likars'kykh preparativ) [Structural-semantic and pragmatic features of the pharmaceutical texts (based on the English instructions for use of drugs)], Avtoref. dys. na zdob. nauk. st. kand. filol. nauk, K., 2006, 20 p.

² Petrova O. B. Strukturno-semantychna kharakterystyka medychnoyi terminolohiyi ta narodnykh naymenuvan' khvorob v ukrayins'kyi movi [Structural-semantic characteristics of medical terminology and national titles diseases in Ukrainian], Avtoref. dys. na zdob. nauk. st. kand. filol. nauk, K., 1994, 24 p.

³ Labov W. Sociolinguistic Patterns, Philadelphia, Univ. of Pennsylvania Press, 1972, 344 p.

⁴ Zubova L. Yu. «K voprosu ob osobennostyakh i trudnostyakh perevoda anghliyskykh meditsynskikh sokrashcheniy» [To a question about the features of the first difficulties of translation of English medical abbreviations], Vestnyk VHU, Seriya «Lingvistika i mezhkul'turnaya kommunikatsyya», Voronezh, 2005, 96 p.

⁵ Kiyak T. R. Lingvisticheskie aspekty terminovedeniya [Linguistic aspects of terminology studies], K., UMK VO, 1989, 174 p.

⁶ Samoylov D. V. O perevode meditsynskogo teksta [About translation of medical text], M., Praktika, 2006, 148 p.

⁷ Galinski C. «Terminology and specialized communication», The international conference on «Professional Communications and knowledge Transfer» (Vienna, 24–26 August 1998), Vienna, 1998, Vol. 1, P. 117–131.

систему функціонування лексики субмов кожної галузі медицини, які постійно збагачуються новими термінологічними одиницями. Процес термінологізації нових понять у науці не може відбуватися хаотично, оскільки існує необхідність чіткої та однозначної комунікації між представниками певної галузі знань, а також на міжмовному рівні⁸.

Метою статті є виявлення тенденцій інтернаціоналізації та автохтонності в процесі номінації хвороб у сучасній терміносистемі педіатрії як провідної галузі медицини. У термінології дитячих хвороб прослідковується як специфічні так і універсальні ознаки і характеристики, це стосується і термінів патологічної анатомії і фізіології дитини, захворювань серцево-судинної системи, загальномедичної лексики, яка функціонує у вищезгаданих текстах.

Об'єктом дослідження є термінологічні одиниці, що номінують дитячі хвороби та зафіксовані в медичних тлумачних словниках, довідниках та навчальних посібниках.

Виклад основного матеріалу. Терміносистема – це знакова модель спеціальної області знань, яка експлікує галузеві поняття одиницями номінації, які в термінознавстві називаються термінами. «Термін – це слово чи усталене словосполучення, яке виражає спеціальний концепт науки, техніки або іншої галузі людської діяльності та має дефініцію, яка розкриває ті ознаки цього поняття, що є релевантними саме для цієї галузі»⁹. Термінологічна лексика створюється для забезпечення оптимального взаєморозуміння між фахівцями конкретної галузі, якій притаманний унормований тезаурус, типові граматичні й синтаксичні конструкції у типових для цього дискурсу текстах, тому термінологію загалом розглядають як «замкнений словниковий контекст, межі якого зумовлюються певною соціальною організацією діяльності». Таким чином, терміни являють собою штучні одиниці номінації, які створюються, а не дані в мові й можуть замінюватися іншими термінами. У термінотворенні застосовуються способи словотворення, характерні для національної загальноновживаної мови, продуктивні моделі термінотворення «популярної» мови-донора або запозичуються номінації на позначення денотатів та концептів предметної галузі, лакунарні в системі мови-реципієнта.

У фаховій літературі виокремлюють різні способи й моделі термінотворення, які дещо варіюються залежно від концепції автора. Так, О.О. Реформаторський серед способів термінотворення виокремлював: 1) запозичення; 2) переклад усталеного терміна; 3) термінологічна специфікація загальноновживаного слова; 4) деривація.

Г.Р. Флук до продуктивних способів термінотворення відносить: а) специфічне для фаху використання загальноновживаних слів (метафора, метонімія, специфікація, дефінітивне визначення); б) застосування елементів слів інших мов (запозичення, калькований переклад); в)

деривація; утворення складних номінацій (словоскладання й словосполучення); г) аббревіація¹⁰.

В процесі дослідження номінацій хвороб у підмові педіатрії фахової мови медицини (латинської), німецької, англійської та української мов здійснений зіставний аналіз виокремлених терміноодиниць з метою прослідкувати шляхи трансформації найменувань дитячих хвороб в обраних мовах.

Німецька, англійська та українська медична термінологія формувалися впродовж багатьох століть під впливом різноманітних чинників, що зумовило неоднорідність її складу. Щодо внутрішніх чинників розвитку мови, то на межі століть спостерігаємо динамічний розвиток, який, з одного боку, призводить до збільшення кількості запозичень, а іншого – до відновлення та вдосконалення своїх національних лінгвістичних ресурсів.

Вживання автохтонного та іншомовного терміна спричинило виникнення таких лексико-семантичних явищ у медичній термінології як полісемія, антонімія, паронімія, синонімія. Звичайно, це не сприяє точності терміна, хоча Н. Місник зауважує, що обсяг цих лексико-семантичних процесів не порушує цінності семантичної визначеності термінів¹¹.

Більшість дослідників (О. Стишов, І. Качан, Г. Онуфрієнко та ін.) процес запозичення вважає прогресивним, оскільки відбувається поповнення і видозміна корпусу медичної термінології. Проте відомі й негативні властивості цього способу, які призводять до денаціоналізації терміносистеми, витіснення національних термінів і терміноелементів. Зокрема, це відмова від національних термінів, яку часто пояснюють тим, що своєю внутрішньою формою, семантичною мотивацією вони викликають зайві асоціації¹².

У результаті проведення етимологічного аналізу компонентів термінів-номінантів дитячих хвороб встановлено, що питома лексика поєднується із запозиченою.

На особливу увагу заслуговують терміноелементи давньогрецького та латинського походження. Класичні мови античності упродовж віків відігравали особливу роль у формуванні медичної термінології, до складу якої входить термінологія педіатрії, в якій греко-латинські морфеми і сьогодні займають провідні позиції у термінотворенні для позначення її номінативних класів.

У нашому дослідженні вони функціонують як греко-латинські терміноодиниці, які повністю запозичені з латинської мови, оскільки вони повністю пристосувалися до фонетичних та морфологічних особливостей мови-реципієнта. Наприклад:

лат. *autismus*, нім. *der Autismus*, англ. *autism*, укр. *аутизм*;

лат. *hepatitis*, нім. *die Hepatitis*, англ. *hepatitis*, укр. *гепатит*;

лат. *aphasia*, нім. *die Aphasie*, англ. *aphasia*, укр. *афазія*¹³.

⁸ Kosenko A. V. «Osnovni kharakterystyky anglijskoyi meduchnoyi terminologiyi» [Basic characteristics of the English medical terminology], *Naukovyj visnik humanitarnogo universytetu*, Odesa, 2015, N 18, Filohiia, Tom 2, P. 68–70.

⁹ Mishchenko A. L. *Linhvistyka fakhovykh mov ta suchasna model' naukovo-tekhnichnoho perekladu: monohrafiya* [Linguistics of languages for special purposes and the modern model of scientific-technical translation: monograph], Vinnytsya, Nova knyha, 2013, 448 p.

¹⁰ Ibid., P. 352.

¹¹ Misnyk N. V. *Formuvannya ukrayinskoyi medychnoyi klinichnoyi terminolohiyi* [Forming of Ukrainian clinical terminology], Avtoreferat dys., Kyiv, 2002, 20 p.

¹² Bilozerska L. P., Voznenko N. V., Radecka S. V. *Terminolohiya i pereklad. Navchal. posibnyk dlya studentiv filologichnoho napryamku pidhotovky* [Terminology and translation. Coursebook for philological students], Vinnytsya, Nova knuha, 2010, 232 p.

¹³ Das Medizinlexicon zum Medmachen [The medical lexicon for medmachen]: [E-source], URL: <http://flexikon.doccheck.com/de/P%C3%A4diatrie>

Часткове запозичення, яке прослідковується у наступній вибірці термінів, характеризується відтворенням не всіх елементів слова, що надійшло з мови-продуцента. Латино-грецькі запозичення активно поєднуються з національними лексемами германських мов, утворюючи терміни-гібриди:

лат. *fructosaemia*, нім. *die Fructoseintoleranz*, анг. *fructoseintolerance*, укр. *непереносимість фруктози*;

лат. *hernia umbilicalis*, нім. *die Nabelhernie*, анг. *umbilical hernia*, укр. *пупкова грижа*;

лат. *scarlatina*, нім. *der Scharlach*, анг. *scarlet fever*, укр. *скарлатина*.

Терміни автохтонного походження, які не мають спільних рис з фаховою мовою медицини – латинською, а утворені від слів національного походження шляхом словоскладання:

лат. *morbili*, нім. *die Masern*, анг. *measles*, укр. *кіп*;

лат. *tussisconvulsia*, нім. *der Keuchhusten*, анг. *whooping cough*, укр. *коклюш*;

лат. *labium leporinum*, нім. *die Lippen-Kiefer-Gaumenspalte*, анг. *cheilognathouranoschisis*, укр. *розщеплена губа (заяча губа)*.

У німецькій мові простежується паралельне використання власного і запозиченого терміну у процесі номінації дитячих хвороб:

die Kinderlaehmung / die Poliomyelitis (від. лат. «*poliomyelitis*») – *поліомієліт*;

der Wundstarrkrampf / der Tetanus (від. лат. «*tetanus*») – *правець*;

die Schluppenflechte / die Psoriasis (від. лат. «*psoriasis*») – *псоріаз*;

die Windpocken / die Varizella (від. лат. «*varicella*») – *вітряна віспа*;

der Ziegenpeter / die Parotitis (від. лат. «*parotitis*») – *паротит (свинка)*.

У педіатричній термінології, як і в багатьох інших терміносистемах клінічної медицини, функціонує велика кількість «нейтральних термінів». Це терміни, які є своєрідними символами. У їх мовній формі не розкривається суть наукового поняття, для інтерпретації таких термінів необхідно мати фонові знання. До нейтральних термінів належать епоніми – терміни, які в своїй структурі містять ім'я автора, який описав хворобу, її прояви або розробив методику її лікування¹⁴:

Синдром Юнга (лат. Ewing's sarcoma, нім. Ewing-Sarkom, анг. Ewing's sarcoma) – надзвичайно злоякісна, метастатична, примітивна дрібнокруглоклітинна пухлина кістки. Як правило, зустрічається в діафізах довгих кісток, ребер і плоских кісток дітей або підлітків.

Синдром Леша Ніхана (лат. Lesch-Nychan syndromum, нім. Lesch-Nychan-Syndrom, анг. Lesch-Nychan's syndrome) – рідкісне успадковане через X-хромосому порушення метаболізму пуринів внаслідок дефіциту гіпоксантин-фосфорорибозил-трансфери, який характеризується олігофренією і фізичною ретардацією, ушкодженням пальців і губ шляхом кусання, спастичним церебральним паралічем, погіршенням функції нирок.

Синдром Дауна (лат. Down syndromum / кол. назва mongolismus, нім. Down-Syndrom, анг. Down syndrome) – хромосомне захворювання, яке характеризується малим

передньо-задньо-сплощеним черепом, коротким плоским переніссям, епікантальними складками, короткими фалангами, розширеними проміжками між першими і другими пальцями рук і ніг та від помірної і до серйозної олігофренією, з хворобою Альцгеймера, яка розвивається у 40-50 років.

Хвороба Альперса (лат. poliodystrophia cerebri, нім. Alpers-Huttenlocher-Syndrom, анг. Alpers' disease) – рідкісне захворювання малих дітей, що характеризується нейрональною дегенерацією кори головного мозку.

Кісткова хвороба Келера (лат. epiphysitis juvenilis, нім. Morbus Köhler-Albau, анг. Köhler's disease) – остеохондроз човноподібної кістки стопи у дітей¹⁵.

Наведені приклади демонструють, що у процесі номінації хвороб у фаховій мові педіатрії наявні інтернаціональні та автохтонні характеристики кодифікації даних термінів. Проте, під час аналізу німецькомовних номінацій виявлено характерну особливість лише для даної мови: інтернаціональне та автохтонне позначення, зрозуміле лише для носіїв мови або осіб, які дану мову опановують.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведений зіставний лексико-етимологічний аналіз термінологічних позначень у підмові педіатрії фахової мови медицини дозволив встановити певну специфіку походження термінів-номінантів, де етимологічну базу термінотворення складають інтернаціональні та автохтонні елементи терміноодиниць, які є повністю або частково запозичені та мають у фаховій мові національні відповідники. Підсумовуючи вищесказане, доходимо висновку, що німецька, англійська, латинська педіатрична термінологія є відкритою терміносистемою, яка постійно доповнюється новими концептами і термінами, які потребують конкретної номінації для їхнього позначення. Вивчення термінології і правильне користування медичними термінами іноземною мовою професійного спрямування є одним із чинників успішного збагачення професійного спілкування. Щодо перспектив подальшого дослідження плануємо розглянути особливості трансформації позначень дитячих хвороб у фаховій мові педіатрії у форматі перекладознавства.

Kachan B., Ostapchuk O. Common linguistic characteristics of terminological lexis of professional language of pediatrics in comparative aspects as to their formation. In the article the common linguistic characteristics of terminological lexis of professional language of pediatrics in comparative aspects as to their forming were reviewed and the specific of terms origin of children's diseases was determined, where the etymological basis of terminology is based on international and autochthonous elements of terms and has the national matches in professional language.

Last decade terminology research processes is becoming increasingly important in both Ukrainian and foreign linguistics. Scientific and technological progress with his discoveries and inventions determines the need for the creation of nominative units to describe new phenomena and processes in various industries. The study of lexical-semantic and structural and morphological features of terms enables to estimate the level of appropriate terminology and to identify priority areas of standardization. Updating terminology as part of professional is based on the general principles of derivation, characteristic of a national language. Productive ways of creation of lexical innovation in many Indo-European

¹⁴ Bekisheva E. V., Rilkina O. M. «Istoriya i sovremennoe sostoyaniye pediatriyi» [History and current state of pediatric terminology], *Izvestiia Samarkanskogo nauchnogo centra Rossijskoj akademii nauk*, 2011, N 2–4, Tom 13, P. 917–923.

¹⁵ Ukrayinsko-latynsko-anhliyskyu medychnyy entsyklopedychnyy slovnyk. U 4 t. [Ukrainian Latin-English Medical Encyclopedic Dictionary. In 4 p.], K., Medytyna, 2016, T. 3, 742 p.

languages are osnovo- and compounding, as compact in form compound words capable of simultaneously calling various features objects of reality.

A comparative lexical-etymological analysis of terminological notations in the pedigree of the specialty language of medicine has made it possible to establish a certain specificity of the origin of terms-nominees, where the etymological basis of terminology consists of international and autochthonous elements of the terminology units that are fully or partially borrowed and have national correspondences in the professional language. Summarizing the foregoing, we arrive at the conclusion that German, English, and Latin pediatric terminology is an open terminology system, which is constantly supplemented by new concepts and terms that require a specific nomination for their designation. The study of terminology and the correct use of medical terms in a foreign language of professional orientation is one of the factors of the successful enrichment of professional communication.

Key words: terminology, pediatrics, etymological origin, autochthony, loanwords.

Качан Богдана – викладач кафедри іноземних мов ВНДЗ України «Буковинський державний медичний університет». Коло наукових інтересів: перекладознавство, особливості перекладу німецькомовних медичних текстів українською мовою, методика викладання іноземних мов, гейміфікація на заняттях з іноземної мови для студентів медичних ВНЗ. Брала участь у міжнародних та всеукраїнських проектах та конкурсах (Гете-Інститут, благодійна спілка «Самаритянин», бла-

годійна організація «Erinnerung, Verantwortung und Zukunft», Німеччина).

Kachan Bogdana is a tutor of the department of foreign languages at the Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University». Scientific interests of author are the following: translation studies, specific of translation of German medical texts in Ukrainian, methods of teaching foreign languages, gamification at foreign language classes for medical students. The author took part in international and national projects and competitions (Goethe-Institute, ASB-volunteering group, the foundation EVZ («Erinnerung, Verantwortung und Zukunft» Germany).

Остапчук Оксана – викладач кафедри іноземних мов ВНДЗ України «Буковинський державний медичний університет». Коло наукових інтересів: медична термінологія, методика викладання латинської мови у медичних ВУЗах. Автор низки науко-методичних статей і тез.

Ostapchuk Oksana is a tutor of the department of foreign languages at the Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University». Scientific interests of author are the following: medical terminology, methods of teaching Latin at the university, author of scientific articles and thesis.

Received: 15.05.2017

Advance Access Published: June, 2017

© B. Kachan, O. Ostapchuk, 2017